

J. CONANGLA Y FONTANILLES

ENGAÑOS
Y ERRORES
del
COMUNISMO

Engaños y errores del comunismo, de
Josep Conangla i Fontanilles

Xavier Ferré i Trill

LA HABANA

1934

Engaños y errores del comunismo, de Josep Conangla i Fontanilles¹

«Obras como la suya son las que hacen falta como alimento mental a Cuba, afligida de una indigestión de teorías expuestas sin ton ni son en forma de afirmaciones categóricas, por —en su mayoría— insufribles «primarios», que no hacen sino debilitar nuestra ya bien debilitada organización social.» (Guillermo de Blanck, Sotssecretari de l'Estat, l'Havana, 30-08-1934)

Xavier Ferré i Trill

Departament de Pedagogia. Universitat Rovira i Virgili (URV)

Ctra. de Valls s/n, 43007 Tarragona

xavier.ferre@urv.cat

Resum: Anàlisi i recepció de l'assaig escrit per Josep Conangla el 1934, *Engaños y errores del comunismo*. En aquesta obra, entre historicista i politològica, l'autor tracta de deslegitimar els ideals comunistes des d'una concepció liberal.

Paraules clau: comunisme, marxisme, liberalisme.

Keywords: communism, marxism, liberalism.

1. Context

Les idees de Conangla establertes al llibre autofinançat per l'autor, *Engaños y errores del comunismo*,² s'inscrivien autobiogràficament en la interpretació realitzada pels republicans liberals davant l'emergència del comunisme a partir de la revolució dels soviets de 1917 i la influència de les seves idees a Cuba —el Partit Comunista de Cuba (PCC) fou fundat l'agost

¹ Aquest treball s'emmarca dins el programa del Grup de Recerca Ideologies i societat a la Catalunya Contemporània (AGAUR/URV). Referència: 2009 SGR 1390. Pràcticament la totalitat de les dades de fonts primàries emprades en aquest treball provenen del volum Josep CONANGLA. *Carta y Críticas sobre Engaños y errores del comunismo* (Arxiu-Museu de Montblanc i Comarca) / R. 055. Dec a l'amabilitat de Josep M. Grau i de Josep M. Carreras l'oportunitat de consultar-lo.

² Josep CONANGLA FONTANILLES. *Engaños y errores del comunismo*. Imprenta La Milagrosa, La Habana, 1934. Segons dades del Registre cubà de la propietat intel·lectual (15-09-1934), l'obra fou publicada el 14-08-1934 amb un tiratge de mil exemplars en primera edició. El volum consultat duia una dedicatòria a l'aleshores batlle republicà de Tarragona, Pere Lloret Ordeix: «A Pere Lloret, en recordança de nostra convivència al Col·legi Provincial de Tarragona [c. 1888-1889 i 1889-1890]. La Habana 20 de setembre 1934».

de 1925. Amb tot, la reflexió conangliana cobrava major relleu com a resposta política i tàctica a l'articulació de la protesta popular cubana —«actividades perturbadoras del comunismo revolucionario en Cuba» (Conangla 1934, 10)— davant la crisi del règim autoritari del president liberal, Gerardo Machado, circumstància que el dugué a la dimissió el 12 d'agost de 1933 amb la substitució conjuntural pel polític nord-americà, agregat a la Secretaria d'Estat, Benjamin Summer Welles (1892-1961), nomenat directament pel president nord-americà, Franklin Delano Roosevelt. El període polític en què se situava l'obra de Conangla era el procés de transició comprès entre la substitució de Machado (1925-1933) i el reconeixement del govern de Fulgencio Batista el 14 de gener de 1934.³ Aquest període transitori revolucionari conegué tres etapes: a) la direcció efímera de l'associació parafeixista, de dreta radical, ABC, fundada el setembre de 1931; b) l'etapa d'esquerra aconduïda pel Directori Estudiantil, i c) l'etapa entre 1934 i 1939 sota la direcció de Batista. Aquest cicle tingué com a escenari econòmic internacional les conseqüències de la crisi de sobreproducció de 1929 i el desenvolupament de la planificació industrial soviètica,⁴ la consegüent nacionalització de la companyia elèctrica cubana i el *foquisme* revolucionari a diversos enclavaments de l'Amèrica del Sud.⁵ Però la qüestió estratègica a plantejar era com superar la dependència econòmica de Cuba respecte del control dels EUA pel que feia als principals mitjans de producció, com eren els ginyers sucres. El debat polític, per tant, s'establia sobre la pregunta de quin era el procés que calia dur a terme per acabar amb la situació colonial de l'illa. És en aquest context que Conangla cerca una alternativa a la revolució social a través de la recuperació del liberalisme polític amb justícia social.

1.1. Argumentació de l'obra

Partint de la historicitat de suposades utopies comunistes o col·lectivistes, des de Plató a Marx fins a l'organització de la II Internacional (1889) —passant per les etapes del plantejament protocomunista de Babeuf i per les tesis dels pensadors i activistes de la primera meitat del segle dinovè—, l'assaig de Conangla —que concebia el comunisme com a derivació

³ Joaquim ROY. *Josep Conangla i Fontanilles (Montblanc 1875-l'Havana 1965). Patriarca del nacionalisme català a Cuba*. Tarragona: Edicions El Mèdol, 1999, p. 112-113.

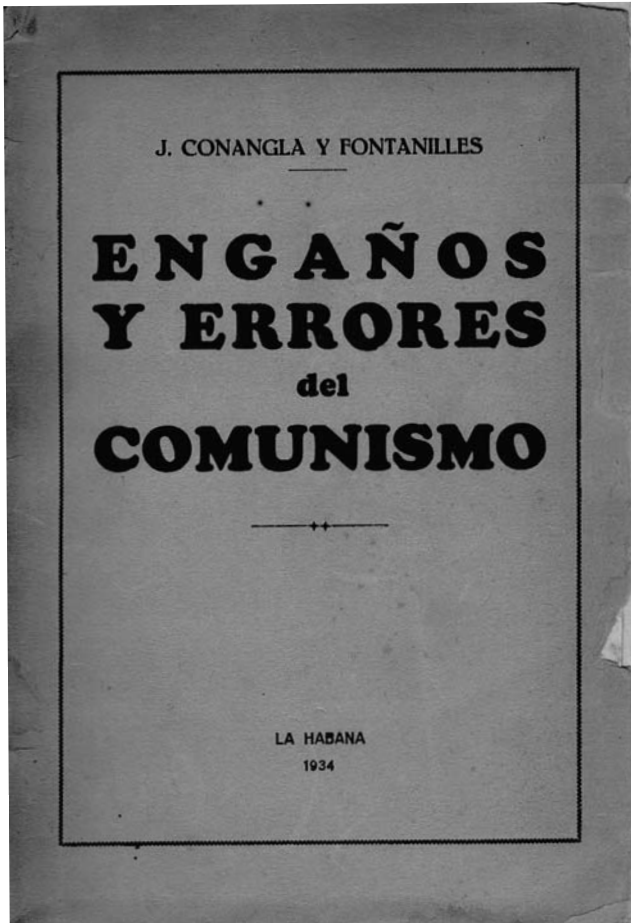
⁴ Per contrastar la visió ideològicament esbiaixada de Conangla sobre l'evolució revolucionària russa, el lector pot llegir una narració coetània, BORIS PILNIAK. *El Volga desemboca al mar Caspi*. Ed. Proa, [1929 (1931)]. L'obra tracta sobre la vida social, la interiorització de la revolució com a projecte d'un moviment social i el context polític sota l'aplicació del I Pla Quinquennal (1928-1932).

⁵ Richard GOTT. *Cuba. Una nueva historia*. Madrid: Ed. Akal, 2007, p. 195 i seg.

«exacerbada» (Conangla 1934, 18) del socialisme—tenia per finalitat legitimar el mètode evolutiu, que l'autor entenia que era oposat a la revolució com a via per aconseguir conquestes socials graduals. També s'hi destacava la concepció no economicista de la història, que duia l'autor a defensar una visió integral de les relacions socials i humanes i a defugir el «simplisme econòmic» (Conangla 1934, 111). Ambdós aspectes foren, segons Conangla, sistemàticament anul·lats pel marxisme com a doctrina i pel comunisme com a estratègia política. La idea que Josep Conangla defensà a *Engaños y errores del comunismo* fou la concepció liberal, evolutiva, partidària del progrés i reconeixedora de l'autonomia de la consciència individual. En aquest sentit, cal comprendre les al·lusions en el decurs de l'assaig a autors crítics amb el socialisme marxista, identificats amb l'idealisme, amb el personalisme, amb el liberalisme i defensors de l'heterogeneïtat i de la comunitat concreta —com a contraposició a l'abstracció ideologista, identificada amb el comunisme.⁶ No debades Conangla identificà el comunisme —amb afany totalitzador— amb el «panglossisme modern revolucionari» (Conangla 1934, 62). És a dir, tota la idealitat conangliana es contraposava a una idea d'una multitud passiva, sense criteri, que era aconduïda finalment per una «teologia socialista» (Conangla 1934, 82). Contra el teleologisme igualitari calia partir de l'egoisme instintiu dels éssers humans per comprendre el procés diferenciat d'organització social. «Comunisme» s'identificava amb un estat teològic, finalista o «estat de perfecció estàtica» (Conangla 1934, 126); quan per l'autor de l'assaig, allò a definir i a legitimar era el principi basat en la constant evolució. Per aquesta raó, l'advocat montblanquí inicià l'obra emprant la contraposició metafòrica entre la sageta —significat de dependència d'un impuls sense capacitat de control: l'«obcecació comunista demolidora» (Conangla 1934, 6)— i l'esperit —autonomia d'acció i de decisió. En aquest punt, Conangla també emprava la concepció del socialisme evolutiu defensat pel 'socialdemòcrata Eduard Bernstein (1850-1932)'.

⁶ Entre els autors de referència emprats per Conangla en el decurs de l'obra cal destacar: el pensador existencialista cristià rus N. Berdiàiev (1874-1948); el socialista austríac M. Beer (1864-1913); el filòsof i matemàtic gal·lès B. Russell (1872-1970); el pensador i sociòleg britànic H. Spencer (1820-1903); l'economista anglès S. J. Chapman (1871-1951); el filòsof llibertari való P. Gille (1865-1950); el psicòleg social francès G. Le Bon (1841-1931); el filòsof i polític italià B. Croce (1866-1952); el criminòleg italià C. Lombroso (1836-1909); el filòsof idealista alemany R. Eucken (1846-1926); l'escriptor socialista anglès H. G. Wells (1866-1946); el filòsof alemany M. Scheler (1874-1928); l'escriptor rus L. Andréiev (1871-1919); l'intel·lectual comunista cubà Juan Marinello (1898-1977); l'economista i sociòleg belga G. de Greef (1842-1924), i el periodista i historiador A. Rovira i Virgili (1882-1949).

L'aplicació de la crítica específica davant l'aplicació del comunisme — d'ençà de la revolució soviètica d'octubre de 1917⁷ i de la internacionalització de l'ideal mitjançant la III Internacional— com a via econòmica i d'organització política (Conangla distingia entre comunisme com a ideal i comunisme com

Portada de la primera edició

⁷ Possiblement condicionada pel context revolucionari cubà, la concepció conangliana del moviment comunista, entesa com a crítica integral (ideològica, social, econòmica i política), situava hipotèticament aquest autor com a crític respecte del procés de revolució democràtica anterior a l'octubre sovièticista de 1917. En canvi, l'acord sobre la revolució democràtica fou admès per altres republicans coetanis —referents per a Conangla— com Rovira i Virgili.

a pràctica) es basava —tot aplicant la llei de la complexitat dels organismes socials— a negar que el maquinisme i la divisió social del treball eren negatius per a la condició de l'obrer i que, d'altra banda, la solució a la desigualtat social i a l'explotació fos abolir el capitalisme i instaurar el comunisme. Basat en el coneixement de l'estratègia de difusió del *foquisme* insurgent comunista —l'autor es fonamentava en el posicionament del secretari de la Komintern entre 1931 i 1943, Dimitri Manuilski (1883-1952)—, Conangla advertia sobre la impossibilitat de la seva projecció a Amèrica. Primerament, perquè l'Amèrica del Nord intervindria per posar fi a l'estratègia revolucionària. En segon lloc, perquè la psicologia col·lectiva dels autòctons es basava en l'individualisme, en els interessos egoistes i, finalment, perquè la via política s'havia de basar en l'enfortiment de les democràcies liberals, la política de les quals garantiria un règim de justícia social. El que volia denotar Conangla era l'existència d'un esperit del poble, un tarannà col·lectiu, legitimador de la cohesió social, que impossibilitava l'estratègia comunista a Cuba.

En línies generals, Conangla creia en l'estadi de perfectibilitat continuada de la humanitat, tot i que es basava en la naturalitat de la divisió social en classes: «la desigualdad de fortunas y la división naturalísima de clases, no constituyen, por sí solas, ninguna desgracia ni estorbo ninguno contra los intereses y necesidades sociales. En cambio, de la nivelación igualitaria de las clases y fortunas, de la castración del estímulo egoísta engendrador de nobles y legítimas ambiciones materiales y morales, sí se derivarían males y desastres de perjuicio incalculable; porque aún cuando se obtuviera, por cumplimiento del desideratum más absoluto, la nivelación educativa de todas las clases sociales, siempre existirían entre las gentes diferencias esenciales de temperamento, de vocación, de tendencia y de espíritu, que harían imposible o cruelmente torturante la uniformidad forzosa» (Conangla 1934, 205-206).

Un any més tard de la publicació de l'assaig esmentat, el 1935, Conangla manté una línia argumentativa semblant, ara en el context teòric de la teoria del Dret, en mantenir la primacia del dret individual, garant de les llibertats personals, per sobre del dret col·lectiu o basat en el principi de solidaritat social. A *La naturaleza de las cosas*, hom defensava, en polèmica amb el jurista francès Léon Duguit (1859-1928), partidari del dret social general, l'aplicació del principi filosòfic de la llibertat real sobre l'abstracció generalista.

2. La recepció favorable

El llibre de Conangla *Uno de los valores mas antiguos, respetables y capacitados de la prensa cubana* fou distribuït per llibreries de Santiago com l'establiment Cervantes, la revista del qual anunciava l'assaig tot destacant la rellevància dels plantejaments envers les possibilitats d'extensió continental del comunisme —«el problema candente de las agitaciones comunistas revolucionarias de Cuba y Latinoamérica»—, la influència d'aquesta ideologia

en la joventut i les característiques fonamentals del marxisme: «las abstracciones presuntuosas del llamado materialismo histórico».⁸

La premsa cubana del moment destacava que era una aportació innovadora per a la cultura cubana, car oferia sintèticament el pensament economicopolític i les contradiccions de l'economia política de Marx. Segons l'article del periodista Joaquín Aristigueta «Engaños y Errores del Comunismo», publicat al rotatiu conservador *Diario de la Marina* (2-09-1934), fundat el 1832, el text era oportú atès «el tremendo sarampión moral que Rusia ha contagiado al mundo». Per aquesta raó l'assaig conanglià era una referència d'obligada lectura per a la ciutadania per conèixer les orientacions del pensament polític comunista. Però sobretot el volum era de lectura fonamental per a la joventut: «principalmente deben leerlo nuestros hijos, los hombres del mañana, esa juventud que por seguir una moda irreflexiva, está en peligro de perder la más noble y rica herencia de sus padres, que tanta sangre y sacrificio les costara: el concepto liberal: la Democracia; la libertad». Aquest mateix diari dedicà una sèrie d'articles a comentar el llibre de Conangla, remarcant que «la doctrina comunista es en absoluto antipsicológica y antinatural porque se basa en lo meramente económico, y en lo puramente material».⁹

Pel que fa a la contextualització del llibre —en el context dels comentaris periodístics intel·lectualment pròxims al programa promulgat per l'associació ABC, associació de dreta radical, parafeixista i nacionalrevolucionària, amb un cert paral·lelisme amb la Falange Española de José Antonio Primo de Rivera— la reflexió del jurista Panfilo D. Camacho (1903-1962) a *Acción. Por la renovación integral de Cuba* (7-10-1934) destacava que *Engaños y errores del comunismo* no feia apologia del capitalisme i que, per aquesta raó, la reflexió del teòric liberal era útil per defensar la justícia social «sin incurrir en radicalismos ni exacerbaciones ideológicas, sino partiendo del justo medio de toda aspiración humana». L'aportació de la crítica d'aquest periodista se situava, sense caure en l'anticomunisme, dins el reformisme social (populista?), més enllà de l'apologia a l'estat de coses existent.

Un altre aspecte remarcat per la premsa cubana de l'obra de Conangla fou l'èmfasi sobre la capacitat real de transformació social d'una revolució

⁸ La revista *Cervantes. Revista mensual ilustrada* (1925-1946) fou fundada per Ricardo Veloso. Cf. «Libro cubano sensacional». *Cervantes*, juliol-agost, 1934, p. 21-22.

⁹ El periodista León (Francisco?) Ichaso dedicà a la seva secció «La Actualidad» els següents articles sobre *Engaños y errores del comunismo*: «Engaños y Errores del Comunismo», «El odio nutre el comunismo», «El prurito de la burguesía comunista», «El hombre convertido en máquina», «El comunismo va destruyendo su propia obra» (*Diario de la Marina*, 6, 7, 11, 12 i 20 de setembre de 1934).

i el plantejament de la lògica de canvi que comprèn l'evolució.¹⁰ També s'hi plantejaven, als diaris, les tesis conanglianes sobre inaplicabilitat del comunisme a l'illa davant temences reals manifestades per la premsa nord-americana — el *The New York Times*, segons assabentava el diari cubà *El Mundo* (14-11-1934)— sobre la possibilitat de l'emergència comunista a Cuba. L'ús de l'obra de Conangla amb finalitats anticomunistes era, al capdavant, una finalitat estratègica per als medis polítics i econòmics oligàrquics. En aquest sentit, calia explicar què significava socialment, políticament i moralment l'aplicació de la dictadura del proletariat durant els disset primers anys a la Unió Soviètica.¹¹

Per tant, la reflexió de Conangla fou una resposta al procés revolucionari endegat el 1933 contra la dictadura encoberta —el Machadato— de qui en principi fou membre del Partit Liberal. En aquest context, Conangla sol·licità (carta, l'Havana, 30-1-1935) suport econòmic al secretari cubà de Justícia, Raúl de Cárdenas, per finançar l'edició de 5.000 exemplars de l'obra, fet que serviria «para repartirla oficiosamente a los diversos sectores infectados por la morbosidad roja: núcleos obreros, clases estudiantiles, maestros normales, alistados en el Ejército y la Marina [...]. Ideas frente a ideas es el mejor recurso contra los engaños del Comunismo. No dudo que si leyeras mi obra habrías de reconocer, también, que la difusión de su lectura entre los contaminados por el morbo soviético, contribuiría en mayor proporción a reducir el número de éstos en Cuba, de lo que podría conseguirse por medios policiales y penales». Josep Conangla adjuntava al missatge el conjunt de crítiques i comentaris particulars favorables a l'assaig per poder obtenir un import xifrat en 2.000-3.000 dòlars cubans per aconseguir un tiratge de 5.000-6.000 exemplars. Ignorem, però, per manca de resposta del receptor, si aquest finançament es dugué a terme.

D'altra banda, la premsa patriòtica de la diàspora, com *Ressorgiment*, de Buenos Aires, se'n féu ressò, de l'assaig, a títol informatiu de la seva publicació, i destacava que Conangla «a part de la seva actuació catalanista, s'ha fet a Cuba un nom i un prestigi per la seva tasca periodística i literària. Exerceix la direcció de la important *Revista parlamentaria de Cuba* i és un dels puntals més fermes de la *Revista bimestre cubana*».¹² L'associació política

¹⁰ Vegeu el comentari del llibre de Conangla, Roque E. GARRIGÓ. «Crítica de Libros. Engaños y Errores del Comunismo». *Noticiero del lunes*. L'Havana, 29-10-1934. Aquest historiador, autor d'una obra d'orientació semblant a *Engaños..., Revolución falseada*, destacava —en carta datada a Cienfuegos (15-10-1934)— que l'estudi del jurista català era «un ensayo profundo de estimable novedad».

¹¹ Aquest era l'objectiu de la revista publicada a l'Havana *Rusia. Revista mensual*, dirigida pel periodista xilè Tancredo Pinochet (1879-1959). En el seu número 94 de l'octubre de 1934 s'hi reproduïa una síntesi del llibre de Conangla amb l'article «Claudicaciones de la tiranía Roja» (condensado su libro reciente *Engaños y errores del comunismo*) / J. Conangla, p. 19-21.

¹² «Catalunya a l'estranger». *Ressorgiment*, 223, febrer 1935, p. 3.595.

Catalunya, Grop Nacionalista Radical de Santiago de Cuba, fundada el 10 d'octubre de 1908 a través del seu president Salvador Carbonell Puig (c. 1888-1968), també donà compte de la recepció del llibre (Santiago, 3-10-1934), tot remarcant «que amb aquests moments que atravessem supòs que us haurà sigut un exit».

L'estudi conanglià també fou llegit en medis acadèmics nord-americans. El professor de filosofia de la Universitat de Princeton, Warner Fite (1867-1955), agrai el lliurament d'*Engaños y errores del comunismo* en la carta del 8 de febrer de 1935. Conangla li contestà (carta, 18-02-1935) dient que l'objectiu de la reflexió publicada era mostrar «mi repulsión espiritual contra las obsesiones anti-psicológicas del comunismo soviético». El filòsof nord-americà en la lletra del 4 d'agost de 1935 en féu una valoració positiva, però alhora matisada: l'oposició al comunisme no significava no lluitar contra l'individualisme de les corporacions econòmiques. Així, tot i reconèixer que el sistema soviètic era inaplicable al model de vida americà, també es mostrava favorable al sistema de control públic dels interessos econòmics. El tema de fons —allunyat d'una concepció totalitzadora del sistema polític i social— no era l'oposició o l'assumpció acrítiques de l'evolució, sinó l'avaluació de les mesures socials dutes a la pràctica: «No em preocupa gaire que una mesura sigui capitalista o comunista. La qüestió és, com s'esdevé a la pràctica. I no negaré el que veig clarament avui perquè contradigui el que vaig copsar l'any passat. I el que veig que cal avui és, d'antuvi, però no únicament, el control absolut de les corporacions, abans de tot les corporacions de serveis públics, sense consideració a la teoria».

El volum també fou ressenyat a la revista de sociologia, fundada el 1895 i adscrita a la Universitat de Chicago, *American Journal of Sociology*. En el comentari es remarcava el context polític de la publicació de l'obra —«reflecting the social and revolution ferment agitating Cuba»— i es destacava el posicionament de l'autor a favor de la conciliació social i del compromís cap al procés natural evolutiu. El comentari també anotava que Conangla era aleshores sotsresident de la secció d'Estudis Socials de la Sociedad de Amigos del País.¹³

¹³ Vegeu-ne la ressenya del sociòleg D. PIERSON. «Enga[n]os y Errores del Comunismo». *American Journal of Sociology*. Vol. 41, 4, gener, 1936, p. 536. El llibre també arribà a la Biblioteca Pública de Nova York (2-10-1934), la Biblioteca del Congrés (Washington, 27-12-1934), la Biblioteca de la Sociedad de Amigos del País (l'Havana, 1-09-1934) i la Facultat de Dret i Ciències socials de la Universitat de l'Havana (24-09-1934). Fou sol·licitat per la Biblioteca Municipal de Cienfuegos (28-09-1934) i rebut per aquest centre el 6 de desembre de 1934, amb aquest comentari per part del bibliotecari: «Ya con crítica enaltecedora para su profunda labor sociológica y patriótica [...], tuve conocimiento de vuestro aporte a la bibliografía cubana, felicitándolo y felicitándome de la forma tan doctrinal con que Ud. Enfoca el problema marxista». El llibre també arribà a la Biblioteca Pública José Martí (l'Havana, 4-01-1935), i a organismes com

Pel que fa a la difusió fora del continent americà, l'assaig arribà a diverses entitats culturals i associatives catalanes. L'exemplar «contra el comunisme» fou rebut per intel·lectuals com Joan Estelrich, tot destacant en lletra a l'autor (Barcelona, 18-10-1934) que «si els nostres esquerrans l'haguessin llegit, i cregut, sens dubte no s'haurien llençat a la darrera aventura tràgica per a la Pàtria [sis d'octubre de 1934]». Entre els receptors de l'assaig també destacaven polítics com Francesc Cambó, que en contestà la recepció —lletra datada a Barcelona (25-10-1934)— al·ludint implícitament al procés d'organització d'aliances obreres i comunistes: «El felicito per l'encert amb què tracta un tema tan oportú en aquests moments en que hi ha un gran nombre de joves, que, per pur snobisme, són o es diuen comunistes».¹⁴ Els esdeveniments dels fets d'octubre de 1934 —amb l'organització de l'Aliança Obrera com a rerefons— eren recents.

Des de sectors republicans, la recepció del llibre comportà una comprensió de l'ideal liberal que s'hi defensava; però alhora hom reconeixia els fets objectius que explicaven el procés revolucionari soviètic. Així, per al cas del Principat, es temia que la política de la classe dominant proporcionés arguments per cohesionar un moviment de transformació polític i social. Per tots aquests aspectes, la carta del periodista Carles Costas a Conangla (Barcelona, 20-10-1934) era reveladora perquè s'hi feia un cert paral·lelisme Cuba-Catalunya: «[...] com si el destí li tingués assenyalat un camí de convulsions car [el llibre] estava patat i estructurat en l'ambient revolucionari de Cuba i anava a raure a Catalunya i fer-hi entrada per la capital a l'hora que s'estava jugant amb les migrades llibertats conquistades». Carles Costas

la Unión Panamericana (Washington, 21-09-1934), l'ambaixada dels EUA a l'Havana (21-09-1934), l'Acadèmia de la Història de Cuba (15-09-1934), la secció d'educació de l'associació de dreta radical ABC (l'Havana, 28-11-1934), l'ambaixada espanyola a l'Havana (15-01-1935) i l'Institut Iberoamericà de Berlín (14-11-1936).

¹⁴ L'obra de Conangla fou distribuïda a diversos centres i biblioteques del país: Biblioteca del Parlament (lletra de recepció, Barcelona, 13-10-1934); Associació Protectora d'Ensenyança Catalana, segons volant de recepció signat pel president accidental (Barcelona, 22-10-1934). En aquest sentit, una quinzena de dies més tard el president de l'entitat, M. Folguera Duran (targeta postal, 16-11-1934), n'agraïa la trama i afirmava que «el tema és activíssim i força interessant». També arribà a l'Institut d'Estudis Catalans. Biblioteca de Catalunya. Volant d'agraïment del director bibliotecari, Jordi Rubió. Novembre de 1934, l'Ateneu de Girona, amb carta de contesta de Carles Rahola (26-11-1934). Rahola hi comentava que encara no havia llegit el llibre «per l'estat d'esperit amb motiu dels darrers esdeveniments [fets del 6 d'octubre]». Conangla hi anotà posteriorment: «pobre amic Rahola! Afusellat anys després pel criminal franquisme!» El volum també fou distribuït a la delegació de Barcelona del Centre Català de l'Havana, com assabentà, en lletra de recepció, Ramon Vilaró (Barcelona, 4-03-1935). Finalment, n'arribà un de dedicat a la Biblioteca Pública de Montblanc, segons lletra de les germanes de Conangla, Rosa i Dolors (Montblanc, 11-12-1935).

FOTOGRAFIAS	
Titular—Bearer—Titulaire Esposa—Wife—Epouse	
	
Hijos — Children — Enfants	
Este Pasaporte es válido por cinco años a contar desde la fecha de su expedición. This passport is valid for five years counting from its date. — Ce passeport est valable pour cinq ans à partir de la date de son émission.	

FILIACION:	
Personal description — Signalement	
Nombre de los padres <u>Conangla y Fontanilles</u> Parent's names — Nom des parents	
Lugar de nacimiento <u>Montblanc</u> Birthplace — Lieu de naissance	
Fecha de nacimiento <u>15 Sept 1875</u> Date of birth — Date de naissance	
Estado <u>Viudo</u> Status — Etat civil	
Profesión <u>Comisario Policial</u> Profession — Occupation — Profession	
Estatura <u>1,78</u> Color de la Piel <u>Blanco</u> Height — Taille — Complexion — Teint	
Color de los ojos <u>Azules</u> Eye's color — Couleur des yeux	
Color del cabello <u>Castaño</u> Hair color — Couleur des cheveux	
Barba _____ Beard — Barbe	
Señas particulares visibles _____ Visible personal marks — Signes particuliers visibles	
Firma del titular <u>Conangla</u> Bearer's name — Signature	

CONSULADO GENERAL DE ESPAÑA EN LA HABANA	
NUM. <u>9195-61-1</u>	
VISADO DE ENTRADA	
VISTO EN ESTE CONSULADO GENERAL, VALIDO PARA PERMANECER NOVENTA DIAS EN ESPAÑA CON DERECHO A ENTRAR Y SALIR TRES VECES DENTRO DE DICHO PLAZO, A CONTAR DE LA FECHA DE SU PRIMERA ENTRADA.	
ESTE VISADO CADUCA, SI NO ES UTILIZADO, A LOS CIENTO OCHENTA DIAS DE LA FECHA DE SU EXPEDICION.	
LA HABANA, <u>- 3 JUL. 1961</u>	
EL CONSUL GENERAL P. D. EL VICECONSUL <u>DOMINGO SANCHEZ</u>	
	
	
Item id. <u>112</u> Pecor <u>112</u>	

VISAS	

Anvers i revers del passaport cubà de Conangla i Fontanilles

reconeixia que el llibre era significatiu en una conjuntura en què «la disbauxa i la tragedia comunista ha portat tanta sang i tant de dolor, en aquests moments, arreu de Espanya». Amb tot, el periodista reconeixia que alguna part de justificació tenien els insurgents revolucionaris, vist el context comparatiu de les oligarquies a Rússia i a Catalunya: «Identificat amb el criteri del llibre, que equival a dir conèixer el clar pensament i els humanitaris sentiments de l'autor, podria, però, fer alguna objecció que, si més no, alleugerís la culpa dels obcecats i fanatitzats per les teories, mètodes i practiques soviètiques. ¿qué es pot esperar d'un poble en el qual encara hi han tants analfabets i on es disputen jornals de 5 rals, dues pessetes i, estirant molt, fins deu rals! Es clar que aixó no resa pel que afecta a Catalunya, però no deixa de influir-hi, oimés, quan la burgesia d'ací, com la d'arreu de la Península, cerca sempre l'ocasió de minvar o anular els progresos adquirits pel proletariat. El zarisme a Rússia, fou l'incovadora del bolxevisme desenfrenat; ¿no podrà ésser el feixisme espanyol el que encengui la teia dels comunistes quan ja no vegi el proletariat un camí recte, planer, humà, que el lliuri de la miseria i la desaparició?»

Aquest mateix periodista en féu una ressenya —promesa a Conangla a la lletra anterior citada— a *El Diluvio*.¹⁵ Hi destacava el temps polític en què s'escrigué el text conanglià —«en horas dolorosas que la revolución de Cuba más propicias parecen para el desaliento, el cansancio, la desesperación o la indiferencia»—, però també hi esmentava implícitament el marc polític de Catalunya —«un momento trágico de nuestra ciudad»— arran dels fets revolucionaris d'octubre. En conclusió, el crític remarcava que l'obra de Conangla servia per clarificar ideològicament i sociològicament el significat del comunisme,¹⁶ que el periodista, sense citar, arrengrerava, com a pol extrem, amb el feixisme: «en la lucha parecen coincidir en un espíritu de destrucción del progreso». Com es pot apreciar —atès el crític moment polític de publicació de l'article—, el crític canviava notòriament d'argumentació tot depenent de les condicions de possibilitat del comunisme i la responsabilitat que corresponia al feixisme en el sorgiment dels moviments revolucionaris.

Una visió que també tenia en compte el clima polític del país era la de Ramon Vilaró (Galceran?), integrant de la delegació del Centre Català de l'Havana al Principat. Pel que fa al plantejament general de l'assaig, Vilaró confessava en la lletra del 4 de març de 1935 —amb un cert to estoic i autocrític— que malgrat que l'obra conangliana estigués carregada «de raó i atinades

¹⁵ Carles COSTAS ÁLVAREZ. «Volumen predestinado». *El Diluvio. Diario Republicano*. 241,17-11-1934, p. 11.

¹⁶ Com a exemple de l'atenció a l'evolució del comunisme a la Unió Soviètica, la Lliga Catalana organitzà conferències sobre diversos aspectes d'aquella realitat. Vegeu: «Secció de Política Social de la Lliga Catalana. «L'organització econòmica de Rússia». Conferència de Josep M. Tallada». *La Veu de Catalunya*, 12.004, 7-12-1934.

observacions d'un home que sent el moment politic-social que somou el mon, amic Conangla, us dic ben clarament que perdeu el temps perquè les corrents mundials son de comunisme i tal vegada cosa pitjor. Els partidaris d'aquest regisme no tindran raó pero que el mon es belluga i camina vers unes formes noves que hauran d'enderrocar el capital és mes clar que l'aigua i és inutil voler aturar aquesta onada de follia que no sé pas on ens haurà de portar». En conseqüència, les derivacions que portaren el 6 d'octubre anaven a favor de les forces obreres:

«D'octubre ençà a Catalunya no sents altra cosa com la joventut crida i gesticula quan parla de política que ajuntar la llibertat dels pobles lligada a una forma de redempció social a la qual sotmetre-la!

La majoria diuen que el fet de Catalunya els interessa pero cal lligar-ho als beneficis materials dels estaments proletaris del contrari no volen ajudar un moviment que tal vegada perllongaria l'estat de coses actuals del capitalisme. És allò del *toquem i toquem* de la gent desconfiada i avara de tota la vida.

A la nostra terra s'està congriant un estat de febre social que espanta el pensar on ens haurà de portar el dia que s'encengui la primera flama d'aquest foc que crema en el fons de la terra i porta al cor de les multituds una escalforeta que les va animant per a lluitar fins a obtenir les coses que elles diuen son justes.

Jo no mes us podria dir que el capital te la culpa de tot i que les injustícies que durant anys i panys les classes riques han fet am parades per gent que s'ha dit d'ordre ha de portar al mon un daltabaix que esgarriarà. Es veritat que el capital no ha estat generós i ha abusat en tots moments de la seva força exasperant a les multituds assedegades de justícia que no ha trobat mai en part del món! Tots ho haurem de pagar...»

Un altre comentari d'*Engaños y errores del comunismo* fou el realitzat per qui fou el primer secretari del Centre Nacionalista Català de Nova York (1920), l'escriptor i pintor Joan Agell (1890-1978). Aquest publicista fou receptor del llibre, segons la carta datada a Nova York l'11 d'abril de 1935. El corresponsal hi avançava a Conangla que llegí l'assaig amb «un criteri oposat al de vostè, encare que no, jo crec, *fonamentalment oposat*, puig que a mon entendre els homes lleals i de bona fe sols difereixen en quan a procediments». Agell també hi deia que li enviaria —tal com es produí segons lletra de recepció de Conangla (l'Havana, 2-05-1935)— un exemplar de la ressenya que en féu per a l'òrgan de l'Alianza Republicano-Socialista: España Republicana.

En la línia dels anteriors comentaris, Agell sostingué, en la ressenya efectuada, que la principal organització que s'oposava a l'evolucionisme (el principi motriu de l'assaig de Conangla) era el capitalisme. Hi defensava, doncs, una posició favorable al canvi social i polític —Agell era partidari de la necessitat d'un cert evolucionisme revolucionari— que limités el lliure mercat, que era la causa real de la crisi d'acumulació i, doncs, de la desigualtat i empobriment estructurals. Per això, sense moure's del liberalisme democràtic, el comentarista expressava la seva opinió favorable a la política de control

de l'intercanvi econòmic del lliure mercat —fonamentada en el deute públic— endegada pel president demòcrata nord-americà, F. Delano Roosevelt. No en va, la ressenya de Joan Agell estava molt condicionada per la crisi financera i de sobreproducció de 1929, fet que el dugué a reconèixer la capacitat analítica del marxisme (cosa que no féu Conangla) per «enfrentarse con esa realidad que ha creado ese monstruo del capitalismo moderno, sin entrañas, sin honor, sin identidad; ese monstruo anónimo de las vinculaciones anónimas de compañías anónimas que puede condenar al hambre a un país como los Estados Unidos en donde todo sobra».¹⁷

Per reforçar la crítica a l'organització de la societat aconduïda per la selecció biològica darwiniana, Agell recordava la seva etapa d'obrer a Cuba, de la qual denunciava les miserables condicions de treball. En conclusió, aquests referents servien per denunciar la intrínseca inhumanitat del capitalisme ultraliberal i, sempre dins el marc de defensa de control estatal del model socialment establert, el ressenyador comprenia les raons que portaren a Rússia a l'esclat revolucionari, tot destacant que calia fer una comparació (cosa que tampoc no feia Conangla a l'obra publicada) entre les condicions de vida prerevolucionàries russes i les cubanes. Agell cloïa la reflexió criticant internament la política econòmica soviètica en trobar-hi a faltar una etapa intermèdia de «capitalisme intensiu» i, tot fent una extrapolació, el comentarista especificava que si s'hagués aplicat la planificació soviètica al model nord-americà —caracteritzat abans de la crisi de 1929 per l'acumulació de mercaderies—, el treball, com a bé aconseguit —viure per treballar—, no com a mitjà per viure, esdevindria un generador de llibertat, no d'esclavatge. La crítica al posicionament unilateral de Conangla era, en efecte, el procediment que calia adoptar per legitimar el sistema polític liberal adoptant una política de reformisme radical.

Finalment, cal dir que el volum arribà a Montblanc. Així, cal esmentar la reproducció del sumari general a la premsa regionalista de la Lliga Catalana de la Conca tot considerant l'obra com un «gran llibre, [on] el Comunisme en tots els seus aspectes hi és estudiat en XXIII capítols». També s'hi destacava la bona acollida que l'estudi tingué a Cuba.¹⁸ Amb tot, l'anàlisi local més destacada es troba en una lletra de l'erudit i bibliògraf Antoni Palau Dulcet (1867-1954) —reproduïda a l'Annex— en què explicava les circumstàncies de recepció del volum en les jornades del 6 d'octubre, el seu interès en l'estudi del marxisme i l'opinió favorable que fa de l'estudi de Conangla.

En conclusió, les anàlisis sobre l'obra de Conangla a la premsa de Cuba evidenciaven una recepció positiva de l'estudi, a més de destacar els aspectes

¹⁷ Joan AGELL. «¿Engaños y Errores del Comunismo?». *España Republicana. Publicación mensual por España y por la República*. 51, Nova York, abril 1935, p. 2-3.

¹⁸ «Un gran llibre d'en Josep Conangla». *Aires de la Conca*. 26-01-1935, p. 5.

reduccionistes del marxisme i la seva aplicació artificiosa. També predominaven els comentaris que, sense deixar de ser contraris a la instauració del comunisme a Cuba, especificaven —*Revista bimestre cubana* (setembre-desembre, 1934)— que la reflexió no suposava afavorir una acceptació acrítica del capitalisme. Ambdós posicionaments, però, coincidien en la preponderància de la llei (evolutiva) del progrés com a reguladora del canvi social. El debat s'establia sobre quina estructura sociopolítica havia de ser alternativa al comunisme i al feixisme.

3. Cloenda: projecció de l'assaig

El 3 d'octubre de 1934 el jurista cubà José Rodríguez Acosta escrigué una carta a Josep Conangla valorant positivament l'orientació de l'obra: «Creo que acaba usted de prestar un señalado e inapreciable servicio a la Humanidad y, especialmente, a Cuba, su patria adoptiva, con esas líneas redactadas con la pureza de lenguaje de un clásico, y con el brillante análisis filosófico-social de esas tendencias, que, no por ser añejas en su esencia, dejan de haber resurgido para perturbar la vida normal y el progresivo desenvolvimiento de las instituciones que en los pueblos civilizados rigen los destinos humanos, a pretexto del supuesto fracaso de las mismas, y con el sugestivo fin de realizar la soñada ventura definitiva». L'assaig de Conangla fou ben rebut pels sectors socials de professions liberals i, no cal dir, pel funcionariat estatal. Ara bé, la qüestió sobre la irradiació del moviment comunista cubà no acabà el 1934. Cinc anys després, sota el govern de centre, presidit per Fulgencio Batista, el debat ideològic i tàctic persistia i els mitjans d'opinió es demanaven si aquest coronel havia de mantenir-se en la política centrista, o bé esdevenia un dubte davant les iniciatives del Partit Comunista de Cuba. En aquest context, el rotatiu conservador *Diario de la Marina* (17-01-1939) —com ho féu el 1934—, per mitjà del comentari del periodista Joaquín Aristigueta, treia de nou a la llum la vigència de les tesis sobre estratègia de la presa de poder dels soviets exposades a *Engaños y errores del comunismo*, obra de la qual es féu una edició resumida en opuscle de trenta-cinc pàgines.¹⁹

Malgrat els aspectes laudatoris a l'obra de Conangla, provinents majoritàriament de sectors socials i intel·lectuals vinculats a la burgesia econòmica i política cubana, els cercles marxians en criticaren, és clar, la poca fonamentació científica i en destacaven l'apassionament militant, «desprovista de toda ponderación objetiva [on] sólo la pasión militante podrá explotar sus argumentos en el sentido unilateral propio de todos los que temen la

¹⁹ El biògraf de Conangla, Joaquim Roy, només esmenta a la cronologia l'edició de 1939 d'*Engaños y errores del comunismo*. Vegeu: *Josep Conangla...*, op. cit., p. 158.

sujeción del «laissez-faire» a un propósito comunista de trabajo y disfrute de la riqueza social. Naturalmente, la pasión tras el objetivo perseguido, le hace incurrir en injusticias garrafales, de las que el propio autor podrá enmendarse con la simple observación serena de la realidad histórica».²⁰ Una realitat que condicionava que Conangla reproduís l'argumentació de crítica als intel·lectuals —com s'esdevingué l'abril de 1948, en el context de l'acte fundacional de l'Organització dels Estats Americans, amb assistència del general nord-americà Marshall a Bogotà, i la intervenció antiimperialista de joves generacions de revolucionaris com Fidel Castro, que aleshores havia llegit els textos seminals de Marx: *El manifest comunista* i part del primer volum d'*El Capital*— que, segons l'advocat català, esdevenien —sacrificant la seva independència de criteri— satèl·lits, «Autómatas», del «Presidium imperialista de Moscou» a través dels seus representants continentals a Amèrica.²¹

Amb tot, cal destacar la significació de l'assaig per a una capa social liberal i liberal conservadora, evolutiva, que veia com a partir de la fundació del PCC —sobretot arran del moviment revolucionari de 1933— la vida política i social a l'illa s'orientava a un altre *futur*: el del primer de gener de 1959, punt de partença de la nova etapa marcada per la construcció de l'Estat socialista.²² Aquest nou escenari polític fou contemplat pels medis polítics anticastristes quan, en l'avinentesa del traspàs Conangla el 1965, explicitaven l'agraïment de l'obra publicada pel montblanquí tot remarquant que «Cuando se retaura [sic] la libertad en Cuba se le rendirá el debido homenaje a don José Conangla Fontanilles y ser hará una edición profusa de su libro **Engaños y Errores del Comunismo**, para divulgarla a los cuatro vientos. Este sería el tributo póstumo que más agradecería al valioso escritor desaparecido».²³

²⁰ Breu nota sobre Josep CONANGLA, *Engaños...*, —tenint com a referència l'edició de 1934— publicada a la revista marxiana de Buenos Aires, *Claridad*, febrer-març, 1939.

²¹ Josep CONANGLA FONTANILLES. «Matan las consignas de Moscú la libertad del pensamiento». *El Siglo*. 28-04-1948, p. 12 i 14. Hugh THOMAS. *Cuba, la lucha por la libertad*, Ed. Debate, 2004, p. 628-629.

²² El fil conductor de la revolució (democràtica) de 1933 que dugué als orígens del moviment revolucionari de 1953 a Richard GOTT. *Cuba...*, *op. cit.* p. 218 i seg.

²³ Guillermo CABRERA LEIVA. «Don José Conangla (1870-1965)». *Diario Las Américas*. Miami, 17-11-1965.

4. Annex. Lletre d'Antoni Palau Dulcet a Josep Conangla²⁴

Barcelona 15 d'octubre 1934

Benvolgut Conangla de La Habana.

El vostre llibre *Engaños y errores del Comunismo* arribà a Barcelona en el precís moment que es declarava la vaga general, i per tant la de correus, que durà del 5 al 9 octubre. El 9 en fou entregat, i tot seguit el vaig llegir amb gust de cap a peus. Dic amb gust, perquè apart que coincidí amb el moviment, en gran part comunista, que acabàvem de viure, em retreia a la pensa, la meua vida de obrer. Jo també havia estudiat el problema social en o qu afecta les classes treballadores, penso en el meu temps, la *Unió general de Treballadors*, era pacífica; encara no s'havia envenenat per les idees dels soviets. Si L'any que vé som encara vius, ja llegireu la meua actuació en la *Societat de Lampistes*, i en la *Unió de Treballadors*, en les meves *Memories* que estan estampant-se. Coincideixo amb vos en trobar en Carles Marx feixuc, i de lectura indigesta. Ací, del *Capital* només em aguantat el resum que va publicar Gabriel Deville: els tres grossos volums de l'obra no conec ningú que hagi llegit totes les planes: en lo més han servit de consulta. El meu malaguanyat amic Antoni Garcia Quejido va intentar publicar els tres volums en castellà, però després del primer, es parà, al·legant que ja es podia capir la substancia de la obra completa.

El vostre llibre està posat al dia, car després de estudiar la història del Comunisme, heu utilitzat els escrits mes verídics relatius a la realització en Rússia d'aquesta doctrina, qual cosa us ha permès trassar un contundent corolari. Molt bé!

En el vostre llibre no hi veig cap peu editorial: únicament *Pedidos y correspondencia*, qual cosa em fa suposar que vos sou l'únic editor i pagano. En aquests temps de la crisi mes terrible que jo he vist del comerç del llibre, la vostra gesta m'admira, i molt més el pensar que a La Habana com a tot el mon el cost de impremta i paper es fantàstic. Penseu que els meus catalegs de 48 pags. Abans de la guerra 150pts. Després 400, i actualment 700!! I així tots els demés impresos. Els 300 exemplars de les meves *Memories*, calculo que resultaran a 30 pts exemplar. Naturalment, regalaré mes de 100 exemplars a persones que també m'han ofrendat llibres, i uns 150 els posaré a la venda amolt menys d'el que m'ham costat. Resultat; un gust meu que si hi perdo 3.500 pts. ja puc estar content.

²⁴ Aquesta lletra prové del volum Josep CONANGLA FONTANILLES. *Carta y Críticas sobre Engaños y errores del comunismo*. Arxiu-Museu Comarcal de Montblanc

Per el demés, els papers públics ja us deuen haver assabentat de les jornades del 5 al 8 octubre. La nit del 6, restarà inolvidable per als que l'hem viscuda. Mercès a la ràdio, els pacífics i casolans, estavem assabentats per menut de tots els moviments a mesura que es sucseïen. Donat la vostra manera de pensar jo crec, que els fets us afectarán de debò. Nit trista en la que els nobles ideals d'una joventut engegada foren emprats per la púrria de la sictetat, comunistes, anarquistes, socialistes a la moderna, etc. Avui, jo no crec en el triomf dels ideals, mitjantsant les armes. Adhuc que els d'Estat Català haguessin comptat amb l'ajut del general Batet, hauria resultat un esclatant fracàs: tota la resta d'Espanya està contra nosaltres. En fi, a mi m'agradaria que vos, que sobre el nostre problema, habeu publicat tantes coses, ara donessiu a llum un nou fullet, on mostressiu a tot el mon la vostra opinió sobre els tràgics esdeveniments del 6 d'octubre.

Si mnetre estic imprimint el meu llibre canvieu d'adreça, pensu a dir-m-ho. Entretant, desitjo bona salut a vos i als vostres, i regraciant-vos novament, disposeu del vostre fervorós devot,

Antoni Palau Dulcet

Dades del treball

Rebuda: desembre 2009

Supervisió: Dr. Eugeni Perea Simón (UNED Tortosa)

Acceptació: febrer 2010